

УДК 336.71

Дзюба Т. Г.,*здобувач кафедри банківської справи Університету банківської справи Національного банку України*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто основні сучасні методи збільшення капіталізації банків. Визначено цілі для яких проводиться додаткова капіталізація банківських установ. Обґрунтовано необхідність збільшення капіталізації банківського сектору України.

Ключові слова: *банківська установа, фінансова нестабільність, капіталізація, статутний капітал, інвестор, фінансування, антикризова програма.*

Modern methods of increase in banks capitalisation are considered. The purposes are designated for which the additional capitalization of the bank structures is carried out. Necessity of increase in capitalisation of Ukrainian banking sector is defined.

Key words: *banking institution, financial unsustainability, capitalization, statutory capital, investor, financing, anti-crisis programme.*

Постановка проблеми. В умовах фінансової нестабільності одним із головних чинників забезпечення стійкості та надійності банківської системи виступає достатній рівень капіталізації. Він різниться залежно від рівня відкритості банківської системи, наявності у її складі транснаціональних банків, методів та напрямів регулювання з боку центрального банку. Рівень капіталу банків та його якість виступають основними факторами підвищення конкурентоспроможності як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

Банківська система на певних етапах свого розвитку потребує підвищення капіталізації, як необхідної умови підтримки її стійкості, що зумовлено таким:

- динамічним процесом нарощення активів банківськими установами;
- збільшенням частки проблемних кредитів у кредитних

портфелях банків, що передбачає покриття збитків за рахунок власного капіталу;

– значними валютними ризиками, зважаючи на девальвацію більшості валют світу протягом 2008 року;

– загальносвітовою тенденцією до розширення діяльності банків за межі національних економік, що об'єктивно потребує збільшення рівня капіталізації, виходячи із загальносвітових нормативів.

З врахуванням цього можна прогнозувати, що питання підвищення капіталізації національних банківських систем буде ключовим у планах урядів щодо боротьби з фінансовою кризою, виходячи як зі значущості банківської системи для економіки держави, так і зі ступеня інтеграції національних економік у світовий фінансовий простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основі сучасних досліджень теорії і практики державного регулювання капіталізації лежать фундаментальні праці Дж. Кейнса й М. Фрідмана. Проблеми пов'язані з оцінюванням рівня капіталізації досліджують такі вчені, як В. Геєць, О. Барановський, В. Корнеєв, А. Мороз, М. Алексеєнко та багато інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Однак, незважаючи на чималу кількість робіт з проблематики капіталізації, недостатньо дослідженими залишаються питання пов'язані з роллю держави у підвищенні капіталізації банківських установ в умовах фінансової нестабільності.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні методичних підходів до підвищення капіталізації банківської системи України з врахуванням зарубіжних практик та ролі держави в цьому процесі в умовах фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток банківського сектора – найважливіша умова економічного зростання та забезпечення фінансової безпеки держави. Залучаючи фінансові ресурси (зокрема, іноземні інвестиції) і надаючи їх, згодом, підприємствам і населенню, банки активно впливають на товарні відносини (як у сфері виробництва, так і у сфері реалізації) і, тим самим, безпосередньо впливають на соціально-економічні відносини у державі загалом.

Одним із визначальних критеріїв розвитку банківської системи держави є рівень капіталізації. Існують різні підходи до її визначення. Ринкова капіталізація характеризується ринковою вартістю компанії або вартістю пакетів акцій, часток, паїв. Але, зважаючи на нерозвиненість фондового ринку у деяких країнах, цей показник застосовувати до більшості банків у сві-

товому масштабі наразі складно і недоцільно, оскільки отримані результати неможливо буде зіставити. Тому під капіталізацією банківського сектора більш правильно слід розуміти власні засоби або власний капітал банків і їхню достатність для покриття прийнятих ризиків.

На сучасному етапі проблему капіталізації часто плутають із проблемою розміру статутного капіталу або із проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У зв'язку із цим, необхідно підкреслити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків до розміру сформованих ними активів. Тобто проблема полягає не у кількісній, а у якісній площині. Це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це проблема формування фінансового фундаменту банківської системи. Від його якості залежить надійність усієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку. В умовах фінансової нестабільності та обмежених можливостей залучення додаткових ресурсів рівень достатності капіталу буде виступати індикатором фінансової стійкості банківського сектору економіки.

Основні аспекти заходів зі збільшення рівня капіталізації банківських установ були включені до спеціальної матриці, розробленої Федеральною комісією страхування депозитів ще у 1980-ті роки, яка і сьогодні не втрачає актуальності [1, с. 66].

Першим етапом є вирішення проблем недостатньої капіталізації за рахунок участі приватних інвесторів, теперішніх чи потенційних власників. Він передбачає:

- збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, реорганізація банків);
- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);
- збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- зменшення обсягів ризикових активів.

Якщо перший етап неможливий чи ефект від нього не є достатнім для вирішення проблеми, то слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ про злиття чи поглинання. При злиттях чи поглинаннях втручання держави не

обов'язкове, оскільки банк може вирішити свої проблеми методами, характерними для ринкових умов [2, с. 43]. Наприклад, подібним є поглинання банківською групою “Lloyds TSB” іпотечного банку “НВОС” чи купівля інвестиційного банку “Merrill Lynch” банком “Bank of America” у вересні 2008 року [3, с. 56].

При неспроможності перших двох шляхів вирішення проблеми недостатнього рівня капіталізації у справу втручається держава. Згідно з матрицею, втручання держави може ґрунтуватися на двох взаємопов'язаних стратегіях.

Перша стратегія передбачає непряме втручання держави через залучення додаткового фінансування під гарантії уряду чи допомогу у вирішенні питань купівлі проблемного банку. Прикладом подібної стратегії може вважатися надання позики під гарантії уряду п'ятому за величиною банку США – “Bearn Stearns” із наступним пошуком стратегічного інвестора та його поглинанням “JP Morgan Chase” у березні 2008 року [4, с. 49].

Друга стратегія передбачає пряме втручання держави через безпосереднє фінансування заходів щодо збільшення капіталізації та, як останній засіб порятунку, націоналізація проблемного банку. Наприкінці 2008 – на початку 2009 років за подібним сценарієм відбулась повна чи часткова націоналізація відразу декількох банківських груп та окремих банків: “Northern Rock” і “Bradford & Bingley” були повністю націоналізовані урядом Великої Британії; уряди Нідерландів, Бельгії та Люксембургу частково націоналізували банківсько-страхову групу “Fortis”; уряд Франції створив консорціум разом з урядами Бельгії і Люксембургу для подальшої часткової націоналізації банку “Dexia” – найбільшого у світі кредитора регіональних урядів; уряд Ісландії придбав контрольний пакет акцій “Glitnir Bank”, який є третім за розміром банком країни.

Стандартною вважається практика участі у капіталі банків, до яких застосовується процедура часткової або повної націоналізації, безпосередньо Міністерства фінансів країни. Проте під час такої процедури до цього процесу можуть бути долучені окремі органи державної влади (як то центральний банк) чи усі обов'язки та функції передані спеціально створеним структурам. У жовтні 2008 року повноваження такого спеціалізованого органу у Російській Федерації були надані Агентству страхування вкладів (АСВ). АСВ було наділено правами кредитування потенційних інвесторів, які виявлять бажання придбати проблемні банки, а у випадку їхньої відсутності – самостійно купувати контрольні пакети акцій банків. На ці заходи АСВ було виділено 200 млрд. рублів (7,4 млрд. дол. США) [5].

Більшість країн світу прийняли антикризові програми, що передбачають рекапіталізацію банківського сектора наприкінці 2008 року. Особливістю програм підвищення рівня капіталізації банківських систем країн СНД та Східної Європи є те, що капіталізація іноземних банків у багато разів перевищує капіталізацію банків країн СНД. У світовому рейтингу фінансових компаній з найбільшим показником ринкової капіталізації станом на 12 червня 2007 р. "Ощадбанк" Росії, як найбільший за цим показником банк СНД, посів 24-е місце (ринкова капіталізація 81700 млн. доларів США). Для порівняння: ринкова капіталізація банку "Royal Bank of Scotland" (UK), що замикає першу десятку в згаданому рейтингу, становила 119 808 млн. доларів США [6, с. 15].

Український уряд, на виконання програми "Подолання світової фінансової кризи та поступальний розвиток" та Закону України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативних наслідків фінансової кризи" прийняв постанову "Деякі питання щодо участі держави у капіталізації банків від 18.02.2009 [7].

Загальні особливості докапіталізації банківської системи українським урядом виглядають так:

- держава обумовлює мінімальний пакет акцій при процедурі докапіталізації банків – 50%+1;

- у державному бюджеті на 2009 рік на цілі докапіталізації закладено 44 млрд. грн., окрім грошових коштів, що можуть бути взяті зі Стабілізаційного фонду;

- участь держави в капіталі банків носитиме виключно добровільний характер та стосуватиметься тільки банків, до яких попередньо застосовано процедуру тимчасової адміністрації та які створені у вигляді відкритих акціонерних товариств;

- до капіталізації здійснюється тільки щодо банків, які пройшли процедуру незалежного аудиту;

- кінцевий термін реалізації програми – червень 2009 року.

Спочатку банк, який подає заявку на докапіталізацію в НБУ. НБУ проводить діагностику і виявляє потребу в додатковому капіталі, після погодження уряду безпосередньо процес докапіталізації буде здійснюватись через внесення бюджетних коштів чи облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) до статутного фонду банку. Протягом п'яти днів Національний банк України повинен буде викупити ці облігації, після чого під контроль уряду фактично переходять акції, що обумовлені проектом докапіталізації конкретної банківської установи. Загальний алгоритм демонструє рис. 1.

Станом на 01.01.2009 р. банківський капітал банків України

становив 119 263 млн. грн., що на 180,18 % більше ніж станом на 01.01.20075 р. та на 547,43% більше ніж станом на 01.01.2005 р., у цілому за період з 2005 до 2009 року він зріс на 100842 млн. грн.

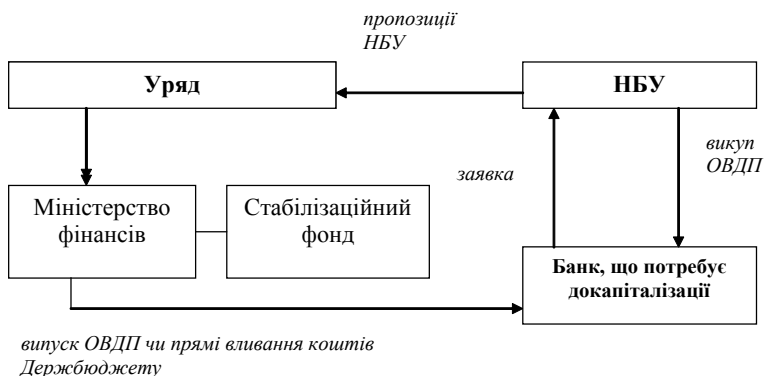

Рис. 1. Механізм рекапіталізації банківської системи України

Тенденції збільшення банківського капіталу протягом даного періоду можна оцінити як позитивне явище. Зростання обсягу капіталу банків України свідчить про підвищення їхнього потенціалу. Поряд з цим більш глибокий аналіз подібного збільшення вказує на загострення низки проблем. Так, станом на 01.01.2009 р. із загальної суми банківського капіталу 62,85% належать 18 банкам групи I, 16,25% – 20 банкам групи II, 9,32% – 24 банкам групи III і 11,58% – решті 120 банкам групи IV [10, с. 48]. В Україні станом на 01.01.2009 р. діє 182 банки. З них 18 банків концентрують 62,85% власних коштів банків, 68,74% залучених коштів банківської системи і 67,98% усіх чистих активів банків (табл. 1).

Аналізуючи таблицю 1, можна зробити висновок про те, що найбільшу питому вагу у структурі власного капіталу банків України займають банки I групи (62,85%), ця тенденція була незмінною протягом зазначеного періоду. Подібна концентрація капіталу в найбільших банках України віддзеркалює загальносвітові тенденції до консолідації капіталу.

Рівень капіталізації банківської системи України на 01.01.2009 становив 122 млрд. грн. (15 млрд. дол. США). Відносно до активів банків він становить 12,5 відсотків [11, с. 19]. Після діагностики 18 банків першої групи загальна потреба у підвищенні капіталізації становила 25 млрд. грн. Тобто в цілому заходи щодо докапіталізації, після діагностики другої групи банків, будуть спрямовані на збільшення капіталу саме системних банків.

Таблиця 1
Динаміка основних статей балансу банків України
протягом 2005–2009 років *

Статті балансу	01.01.2005		01.01.2007		01.01.2009		(+, -) від-хилення, млн. грн.		Темп приросту, %	
	Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %	Обсяг, млн грн	Частка, %	2009/2007	2009/2005	2009/2007	2009/2005
Активи (чисті)										
Всього	134 347	100.00	340 179	100.00	926 086	100.00	585 907	791 739	172.23	589.32
Група I	71 357	53.11	211 761	62.25	629 543	67.98	417 782	558 186	197.29	782.24
Група II	24 250	18.05	64 808	19.05	154 116	16.64	89 308	129 866	137.80	535.53
Група III	21 773	16.21	29 278	8.61	68 003	7.34	38 725	46 230	132.27	212.33
Група IV	16 967	12.63	34 332	10.09	74 424	8.04	40 092	57 457	116.78	338.64
Зобов'язання										
Всього	115 926	100.00	297 613	100.00	806 823	100.00	509 210	690 897	171.10	595.98
Група I	63 696	54.95	188 796	63.44	554 585	68.74	365 789	490 889	193.75	770.67
Група II	21 185	18.27	57 715	19.39	134 732	16.70	77 017	113 547	133.44	535.98

Група III	18 679	16.11	24 711	8.30	56 889	7.05	32 178	38 210	130.22	204.56
Група IV	12 366	10.67	26 391	8.87	60 617	7.51	34 226	48 251	129.69	390.19
Капітал										
Всього	18 421	100.00	42 566	100.00	119 263	100.00	76 697	100 842	180.18	547.43
Група I	7 660	41.58	22 965	53.95	74 957	62.85	51 992	67 297	226.40	878.55
Група II	3 065	16.64	7 093	16.66	19 384	16.25	12 291	16 319	173.28	532.43
Група III	3 094	16.80	4 566	10.73	11 114	9.32	6 548	8 020	143.41	259.21
Група IV	4 602	24.98	7 942	18.66	13 808	11.58	13 808	9 206	73.86	200.04

*Таблиця складена за даними [8, 9, 10].

Додатково на потреби підвищення капіталізації близько 1 млрд. євро у 2009 році планує виділити Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), що визначив 5 банків, капітал яких буде збільшений у першу чергу. Чотири з них становлять системні банки, які сконцентрували близько 10 відсотків усіх депозитів та 15 відсотків усіх кредитів [12, с. 58].

Серед позитивів участі держави у підвищенні капіталізації банків можна зазначити:

- більш виважена політика банку стосовно рівня ризиковості;
- диверсифікація кредитних вкладень за галузевим і географічним принципами;
- більш ефективний перерозподіл кредитних вкладень в цілому по економіці.

Найбільшим недоліком можна вважати заполітизованість та залежність дій банку від позиції уряду, навіть до участі у доволі одіозних та ризикових проєктах. Проте держава, як потенцій-

ний інвестор, може вкласти гроші навіть у той банк, який не є цікавим іншим інвесторам та забезпечити його стабільну роботу.

Таким чином, очевидно, що саме державні програми підвищення капіталізації банків виступають найбільш реальним та перспективним механізмом підтримання стабільності національних банківських систем.

Висновки. В умовах фінансової нестабільності участь держави у збільшенні капіталізації банків, навіть через механізм часткової націоналізації, виступає саме тим засобом, який дає змогу банкам не збанкрутувати чи не бути поглиненими конкурентами, тобто способом підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ та однією з умов зняття соціальної напруги у суспільстві.

Література

1. Коваленко В.В., Крухмаль О.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: Монографія. – Суми: УАБС НБУ. – 2007. – 198 с.

2. Черкашина К. Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектору України // Вісник Національного банку України. – № 1. – 2009. – С. 42-45.

3. Мироненко В. В очередь на национализацию // Инвестгазета. – № 39. – 2008. – С. 54-57.

4. Мошенец Е. Крах // Инвестгазета. – № 37. – 2008. – С. 46-52.

5. Федеральный закон №175-ФЗ "О дополнительных мерах для укрепления стабильности банковской системы в период до 31 декабря 2011 года" от 27 октября 2008 года [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.asv.org.ru/sanation/docs/show/?id=115704>.

6. Голубев С. Особливості капіталізації російського банківського сектору // Правовий тиждень. – № 43. – 2007. – С. 15-17.

7. Постанова КМУ "Деякі питання участі держави у капіталізації банків" від 18.02.2009 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

8. Структура активів банків України станом на 01.01.2005 р. // Вісник Національного банку України. – № 3. – 2005. – С. 48-63.

9. Структура активів банків України станом на 01.01.2007 р. // Вісник Національного банку України. – № 3. – 2007. – С. 48-63.

10. Основні показники діяльності банків України на 01 лютого 2009 року // Вісник Національного банку України. – № 3. – 2009. – С. 48-65.

11. Основні показники діяльності банків України на 01 січня 2009 року // Вісник Національного банку України. – № 2. – 2009. – С. 19.

12. Канишевский В. Сватовство поневоле // Инвестгазета. – № 12. – 2009. – С. 58-59.